

УДК 81'44(811.161.2+811.161.1+811.111):81'37

**FUNDAMENTALS OF MULTIPARADIGMAL INVESTIGATION OF
DEIXIS IN MODERN LINGUISTICS****ЗАСАДИ ПОЛІПАРАДИГМАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ДЕЙКСИСУ В СУЧАСНОМУ
МОВОЗНАВСТВІ****Terekhova S.I. / Терехова С.І.***d.ph.s., prof. / д.філол.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-7473-9399

*Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Velyka Vasyl'kivs'ka, 73, 03150**Київський національний лінгвістичний університет,**Київ, В.Васильківська, 73, 03150*

Анотація. У доповіді досліджується категорія дейксису у ретроспективі розвитку і формування різних лінгвістичних підходів. Наукові парадигми, розвинені до розробки традиційної функціональної семантики, дозволяли дослідити дейктичні репрезентації лише у статичній, тобто у мові. Із розробкою функціонально-семантичного підходу були розпочаті дослідження дейксису у динаміці, тобто у мовленні. Поліпарадигмальний підхід, упроваджений на межі ХХ-ХХІ ст., дозволяє всебічно проаналізувати дейксис в мові / мовах шляхом додаткового залучення концептуально-семантичного й асоціативного видів аналізу, окрім власне лінгвістичного, що сприяє повнішому висвітленню особливостей усвідомлення категорії дейксису носіями мови / мов.

Ключові слова: дейксис, категорія мови, номінація, поліпарадигмальний підхід, функціонально-семантичне поле.

Abstract. The report is devoted to the category of deixis in retrospective of genesis and development of different linguistic approaches. Scientific paradigms, developed before traditional functional semantics, permitted to investigate deictic representations only in statics, i.e. in a language / languages. With the development of functional semantics the researches on deixis were started in dynamics (i.e. in speech). Multi-paradigmatic approach, developed in the Millennium, allows to comprehensive studying of deictic category in a language / languages, additionally employing conceptual and semantic as well as associative analysis (beside the linguistic one), highlighting the ways native speakers conceptualize deixis in their minds and verbalize in a speech.

Key words: deixis, language category, nomination, multi-paradigmatic approach, functional-semantic field.

Вступ.

Категорія дейксису привертає увагу дослідників протягом багатьох століть. Вже у часи античності, як відомо, науковці звернули увагу на наявність у мовах категорії слів, які вказують на ознаку простору, часу або особи, проте

не називають її, тобто абстрактна семантика цих слів набуває конкретної співвіднесеності лише у контексті / комунікативному акті (див. праці Аристотеля [Аристотель 1978; 1983], Аполлонія Дискола, Діонісія Фракійця). До дейктичних репрезентацій (далі – ДР) відносили займенники та дієслова руху.

Доповідь має на меті висвітлити найновіші аспекти вивчення категорії дейксису в сучасних мовах, зосередившись на їх комплексному, зіставному поліпарадигмальному аналізі.

Поліпарадигмальний підхід передбачає комплексне вивчення ДР як системи «парадигм мовних одиниць на концептуально-семантичному, функціонально-семантичному, лексико-граматичному та психолінгвістичному рівнях аналізу із залученням даних міждисциплінарного підходу» [Терехова 2012, с. 1].

Основний текст.

Із розвитком лінгвістики лексико-семантичні та лексико-граматичні аспекти дейксису поступово були окреслені дедалі глибше, спираючись на античні традиції його вивчення, проте лише на межі ХІХ і ХХ століть у працях К. Бругмана [Brugman 1904] та в першій половині ХХ ст. у розробках К. Бюлера [Бюлер 2000] категорія дейксису була схарактеризована найповніше з загальнолінгвістичної точки зору. Переважно до аналізу були залучені західноєвропейські мови. У процесі історичного розвитку мов, коли в сучасних східнослов'янських мовах у ХІХ ст. сформувався прислівник як частина мови, науковці все більше розвідок щодо вивчення дейксису в мовах почали проводити, апелюючи до прислівникових репрезентацій. У подальшому в середині ХХ ст. у працях Х. Патнема [Патнэм 1982, с. 377-390] були закладені підвалини логіко-поняттєвого (далі, на межі ХХ – ХХІ ст. – концептуально-семантичного) вивчення дейксису, а в дослідженнях Т. Мілевського [Milewski 1949], Ч. Пірса [Pierce 1991], Ю.Д. Апресяна [Апресян 1986], А.А. Уфимцевої [Уфимцева 1974], Н.Д. Арутюнової [Арутюнова 1988], Дж. Лайонза [Lyons 1982, с.101-124], Й.А. Стерніна [Стернин 19773] та ін. – основи сучасного комплексного, власне лінгвістичного аналізу ДР розвинених та екзотичних мов сьогодення, як окремо, так і в зіставному аспекті. У 1970-1990х рр. категорію дейксису проаналізовано в комунікативно-прагматичному, логіко-референційному, зіставно-типологічному, лексико-семантичному, семантико-стилістичному та почасти – психолінгвістичному напрямках. Це стало суттєвим підґрунтям розробки поліпарадигмального підходу задля вивчення абстрактних

категорій мови, до яких належить і дейксис (особливо зважаючи на те, що категорія дейксису є міждисциплінарною).

Сучасні лінгвістичні студії вивчення дейксису ґрунтуються значною мірою на основах традиційної функціональної семантики. Уперше категорію дейксиса було представлено у вигляді функціонально-семантичного поля (далі – ФСП) у працях М.А. Хмелевської: ФСП дейксису розглянуто як триєдину систему ДР, яка складається з мікрополів просторового, часового і особового дейксису [Хмелевская 1993, с. 50-54]. Основними ДР в англійській мові, як зазначає авторка, є традиційно виділювані прислівники, дієслова руху, вказівні та особові займенники [там само]. О.В. Бондарко, детальніше вивчаючи ФСП дейксису, розглядає його як функціонально-семантичну категорію мови [Бондарко 2001]. Визначаючи функціонально-граматичні особливості категорії дейксису, дослідник наголошує, що в центрі ФСП дейксису знаходиться відповідна функціонально-семантична категорія [Бондарко 2001]. Функціонально-семантичний підхід, на відміну від усіх попередніх, дозволив дослідити ДР не лише в статистиці (тобто, у мові як інваріанті), а й у динаміці, тобто у мовленні. Були визначені комунікативні [Арутюнова 1988] та прагмасемантичні [Fillmore 1997] властивості дейксису та його мовних репрезентацій. Згодом такі різнобічні дослідження були застосовані у зіставно-типологічному аспекті; була укладена типологія (тобто сукупність класифікацій) дейксису [Рахимов 1989; 1990].

Отже, на межі ХХ і ХХІ ст. постає питання про потребу парадигмального вивчення мовних явищ і категорій [Кубрякова 1995; 1997], насамперед, абстрактної семантики. На цих засадах був розроблений комплексний, зіставний поліпарадигмальний підхід [Терехова 2012], у межах якого дейксис розглядається як різновид референції (в широкому розумінні цього терміну) [Ярцева 1990].

Висновки.

Таким чином, генеза поліпарадигмального вивчення категорії дейксису спостерігається ще за часів античності. Поступово, відповідно до розвитку різних лінгвістичних напрямів, формувалися нові аспекти вивчення дейксису як мовної категорії та її окремих типів репрезентацій: спочатку в статистиці, потім – у динаміці.

Лише комплексний, поліпарадигмальний підхід дозволяє усебічно дослідити категорію дейксису в її різнорівневих мовних репрезентаціях.

Подальші студії зіставного вивчення дейксису вбачаємо в залученні до аналізу наукових парадигм когнітивістики, більшою мірою психолінгвістики, функціональної граматики, лінгвістики перекладу. Перспективними надалі є зіставні поліпарадигмальні дослідження.

Література:

1. Аристотель. (1978). Категории. *Аристотель. Сочинения*: в 4-х т. Т. 2. Москва. С. 51-90.
2. Аристотель. (1983). Поэтика. *Аристотель. Сочинения*: в 4-х т. Т. 4. Москва. С. 666-667.
3. Арутюнова, Н.Д. (1988). *Типы языковых значений*. Москва.
4. Бондарко, А.В. (2001). *Основы функциональной грамматики*. Санкт-Петербург.
5. Бюлер, К. (2000). *Теория языка. Репрезентативная функция языка*. Москва.
6. Кубрякова, Е.С. (1995). Эволюция лингвистических идей во второй половине XX в. (опыт парадигмального анализа). В: *Язык и наука конца XX в.* Москва. С. 144-238.
7. Кубрякова, Е.С. (1997). Категоризация мира: пространство и время (вступительное слово). *Категоризация мира: пространство и время. Материалы научной конференции*. Москва. С. 3-14.
8. Патнэм, Х. (1982). Значение и референция. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 13. С. 377-390.
9. Рахимов, С. (1989). *Речевая коммуникация и проблема дейксиса в разностемных языках*. Ташкент.
10. Рахимов, С. (1990). *Проблема дейксиса как категории типологической лингвистики*: автореф. дисс. ... докт. филол. наук / 10.02.19. Москва.
11. Стернин, И.А. (1973). *К проблеме дейктических функций слова*: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / 10.02.19. Москва.
12. Терехова, С.І. (2012). *Референція в системі орієнтаційних репрезентацій української, російської та англійської мов (поліпарадигмальне дослідження)*: автореф. дис. ... докт. філол. н. / 10.02.17. Київ.
13. Уфимцева, А.А. (1974). *Типы словесных знаков*. Москва.
14. Хмелевская, М.А. (1993). Функционально-семантическое поле дейксиса в современном английском языке. *Вестник СПбГУ. Серия «Язык, литература,*

история». № 4. С. 50-54.

15. Ярцева, В.Н. (ред.). (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва. <http://tapemark.narod.ru/les/128d.html>

16. Brugman, K. (1904). Die Demonstrativa-pronomina der indogermanischen Sprachen (eine bedeutungs-geschichtliche Untersuchung). *Abhandlungen der philologisch-historischen Klasse der Königlich-sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*. Leipzig. Bd. XXII. № VI.

17. Fillmore, Ch.J. (1997). *Lectures on Deixis. Lecture Notes Nr. 65*. Stanford, California.

18. Lyons, J. (1982). Deixis and Subjectivity : Loquor, ergo sum? *Speech, place, & action : Studies in deixis and related topics*. Chichester, etc. P. 101-124.

19. Milewski, T. (1949). Teoriya mowy Arystotelesa. *Lingua Posnaniensis*. Vol. 1. P. 8-10.

20. Peirce, Ch. (1991). On the Nature of Signs. Peirce on Signs. Chapel Hill. www.universalteacher.org.uk/lang/pragmatics.htm.

© Терехова С.И.